

YOKSULLUK YASALARI

Mehmet HORUŞ

Klasik iktisatçı Thomas Robert Malthus, 1798'de yazdığı "Nüfus Üstüne Deneme" adlı eserinde; toplumdaki açlık ve yoksulluğun, insan ve hayvanların nüfusunun geometrik şekilde artması karşısında, besinlerin ancak aritmetik olarak arttırılabilmesinden kaynaklandığını savunur. Malthus'a göre, açlık ve yoksulluğa çare bulmaya uğraşmak yanlıştır. Açlığa çözüm bulmak, nüfusun daha da artmasına yol açacağından açlıkla mücadele edilmemelidir. Ahlaki düşkünlükleri nedeniyle, yoksullara yapılacak yardımların, nüfusun daha hızlı artmasına neden olacağını ileri süren Malthus, piyasanın yoksullar üstünde yaptığı acımasız etkiyi hafifletecek önlemlere karşı çıkar. Nüfusun her 25 yılda bir katlanarak arttığını iddia eden Malthus, geliştirdiği nüfus öğretisi ile toplumun gelecekte daha iyi duruma gelmesinin, eşitsizliği azaltan herhangi bir süreç yoluyla olamayacağını, yaptığı hesaplamalarla kanıtladığını ileri sürmüştür.

"Büyümenin Sınırları"

Malthus'un hesabı, tarım teknolojisindeki atılımlar sayesinde, tarımsal üretim kapasitesinde geometrik artışların da ötesinde hızlı büyümenin yaşanmasıyla çökse de; "Yeni Malthusçuluk" olarak nitelendirilen düşünsel akım tarafından benzer tezler, 20. yüzyılda da ileri sürülmeye devam edilmiştir. Meadows, Mesaroviç, Ehrlich ve Pestel gibi çevre bilimciler, Yeni Malthusçular'ın en tanınmış isimleri. Malthus'un tezinin halen geçerli olduğunu ve aradan geçen sürede dünyadaki gelişmelerin, haklılığını ortaya çıkardığını savunan bu çevre bilimcilere göre, kaynaklar kısıtlı olduğundan, dünya eninde sonunda üzerindeki nüfusu besleyemez hale gelecektir. Çevre Hukuku'nun başta gelen belgelerinden olan Stockholm Kararları'nın mimarları, Roma Kulübü olarak da anılan bu Yeni Malthusçu yazarlardır. 5 Haziran Gününün Dünya Çevre Günü olarak kutlanmasının nedeni, Malthusçuluk'la malul kararların alındığı Stockholm Konferansı'nın toplandığı tarih olması ve bu toplantıda uluslar arası hukukta ilk defa çevre hakkının tanınmasıdır.

Meadows ve arkadaşlarınınca hazırlanan "Büyümenin Sınırları" adlı çalışmada; çevresel krizlerin önlenmesi için ekonomik büyümenin yavaşlatılması gerektiği, bunun anlamının ise; az gelişmiş ülkelerde, eğer batı benzeri bir büyüme görülürse, dünyanın bunu kaldıramayacağı düşüncesidir. Malthus'un toplumdaki zengin ve yoksullar arasında kurduğu eşitsiz ilişki, Yeni Malthusçu tezlerde, küresel toplumda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ölçeğine uyarlanmıştır. Stockholm Kararları sürecince Roma Kulübü için Mesaroviç ve Pestel tarafından hazırlanan "Dönüm Noktasında İnsanlık" adlı ikinci bir çalışmada, dünya, kültür, gelenek ve ekonomik gelişmeden kaynaklanan farklarla, birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde olan bölgeler sistemi içinde değerlendirilir. Farklılıklar ve eşitsizlikler sistemi içinde ele alınan dünyada, gelişmiş ülkelerin kendi sanayileşme politikaları ile çöküş aşamasına getirdikleri ekosistem ile ilgili sorumluluklarını, az gelişmiş ülkelerin üstlenmesi istenir. Önerilen formül, bugünden bakıldığında daha net görülüyor; Malthus'un toplumun geleceği için yoksulların ölüme terk edilmelerini önermesi gibi, Yeni Malthusçular da insanlığın geleceği için yoksul ülkelerin zengin ülkeler tarafından sömürülmeye devam edilmesi gerektiğini kanıtlamaya soyunmuşlardır.

* TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni'nin Haziran 2008 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

Yeni Malthusçuluk'da klasik Malthusçuluk da olduğundan daha derin –en hafif ifadeyle- etik sorunlar bulunmaktadır. Malthus'un teorisinde, doğal kaynakların sınırlılığı sorunu yoktur. Doğal kaynakların artışı ile nüfus artışı arasında gittikçe açılan bir makasın olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle J.B.Foster'ın da altını çizdiği gibi, Malthus'un kendisi, düşüncelerini ortaya koyarken "aşırı nüfus" kelimesini kullanmamıştır. Malthus'un geç on sekizinci yüzyıl bakış açısına göre, nüfus üzerindeki doğal kısıtlamalar öylesine etkilidir ki, dünyanın sonunda, insan sakinlerince aşırı biçimde doldurulması anlamında "aşırı nüfus", korkulacak bir şey değildir. Fakat "Büyümenin Sınırları" teorisyenleri tarafından yoksulluk yerine dünyanın şu ya da bu yoksul ülkesinde var olan insan nüfusu, insanlık için bir tehdit olarak ele alınmaktadır. Amerikalı düşünür Barry Commoner gibi pek çok yazar, 1970'lerin başlarında, çevre sorunlarını doğrudan doğruya nüfus artışına bağlayan bu çözümlenmeyi "yeni barbarlık" olarak nitelemiştir. David Pepper ise Yeni Malthusçu tezleri, düpedüz "eko faşist" olarak nitelemiştir.

Klasik Malthusçuluk'un yarattığı karamsar tablonun ortadan kalmasında, tarımdaki teknolojik gelişmeler yanında, sömürgeciliğin gelişmesinin önemli katkısı oldu. Büyümenin Sınırları Teorisi üzerinden geliştirilen tezler de benzer şekilde, az gelişmiş ülkelerin dünya üzerindeki haklarını gasp etme amacını taşıyan emperyalist düşüncelerdir. Ardan geçen sürede emperyalizm kendisini daha acımasız silahlarla donattığını Irak'ta yaşanan vahşetle bir kez daha gördük.

Çevre Hukuku'ndaki bütün uluslararası sözleşmeler ve Türkiye'nin ulusal çevre mevzuatının ilham kaynağı, en azından ahlaki olarak kabul edilemeyecek bu Yeni Malthusçu tezlerdir. Bununla Çevre Hukuku'nun topyekun sermayenin ihtiyaçlarına hizmet ettiğini savunmuyoruz. Büyümenin Sınırları Teorisi, 1970'lere gelindiğinde sermaye açısından da ekolojik sorunların gezegen düzeyinde bir yok oluş tehlikesi yarattığının görülmeye başlandığı yıllarda geliştirilmiştir. Sermayenin sürekli büyüme eğilimi, dönemsel krizleri ve tarihsel kısıtları meselesinde, dünya ölçeğinde fiziksel sınırlarına da gelindiğini ve sistemin bekası açısından yeni önlemlerin devreye sokulması gerektiğini, kapitalistler de fark etmiştir. Çevre sorunlarının bir üretim maliyetine dönüşmesi yanında, kapitalizmin daha önceki dönemlerinde bir maliyet kalemi oluşturmayan pek çok doğal varlık, önemli maliyet kalemleri arasına girmiştir. Kapitalistler de doğayı eskisi kadar hoyratça yağmalayamayacaklarının kaçınılmaz olarak farkına varmıştır. Ancak kapitalizmin içsel çelişkileri, aşırı büyüme eğilimi ve kar hırsı, artık bir kriz nitelemesi ile anılan ekolojik sorunlara çözüm bulmak bir yana, krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Kapitalizmin tarihsel ve ekolojik sınırlarına dayandığı noktasındaki "farkındalık", hem emekçilerin hem de doğanın sömürsünde yeni arayışların ve politikaların geliştirilmesine yol açmıştır. Neo-liberal ideolojinin ürünü bu politikalarla, sosyal devletin tasfiyesi, eğitim ve sağlık hakkının ortadan kaldırılması, özelleştirmeler, kamu kaynaklarının sermaye lehine tasfiyesi ile doğanın talan edilmesi aynı sürecin ürünüdür. Stockholm'den bugüne kadar Dünya'da ve Türkiye'deki yasal dönüşümler neo-liberal politikaların doğrudan uzantısıdır. Bu süreçte bağımsız bir hukuk dalı olarak gelişen Çevre Hukuku'nun tarihi de kapitalizmin ve "kapitalist akıl"ın tüm handikaplarını taşımaktan muzdarip bir hukukun tarihidir.

Şüphesiz Çevre Hukuku'nu var eden çok sayıda uluslararası konferansta, çevreci grupların da etkisi ile bir takım olumlu kararlar da alındı. Uzun uğraşlarla insanlık açısından bazı kazanımlar elde edilebildi. Ancak bu kısmi kazanımlar, Çevre Hukuku'nun barındırdığı ikircikli tutumun ortadan kalkmasına yetmemektedir. Tam tersine çevre mücadelesinde alınan politik tutumlarda, ciddi bulanıklıklar da yarattı. Hukukun toplum nezdindeki tarafsızlık görüntüsü, yaşanan bu bulanıklıkta sermaye açısından çok iyi kullanıldı. Onun içindir ki Stockholm Kararları'nın Malthusçu

olduğunu söylemek pek çok çevreciyi de kızdırabilir. Ama Çevre Hukuku'nun gelişimindeki önemli parametreleri oluşturan tüm ulusları kararların ve kavramların oluşumu, yayınlanan raporlarla sermaye tarafından açıkça güdümlenmiştir. Çevre Hukuku'nun bu çelişkili yapısı öngörülmeden daha ileri bir hukuk sistemi oluşturulamayacağı gibi, ezilenlerin yüzlerce yıldır büyük bedellerle elde ettiği hukuksal kazanımlar da korunmaz. Yaşadığımız çevre felaketleri ve kirli yatırımlar karşısında Çevre Hukuku'nun çaresiz kalmasını kötü niyetli yöneticilerin çevre yasalarını yanlış uygulamalarına bağlayamayız. Bu bağlamda ele alınması gereken bir kavram da "sürdürülebilir kalkınma" kavramıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma

Stockholm'den sonra Çevre Hukuku alanında yapılan en kapsamlı toplantı, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından düzenlenen 1992'deki Rio Zirvesi'dir. Zirve'ye hazırlık amacıyla 1987 yılında hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak tanınan "Ortak Geleceğimiz" adlı çalışma, çevre sorunları ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında yakın ilişki olduğunu ve kalkınma düzeyleri farklı ülkeler arasında işbirliğinin insanlığın geleceği açısından vazgeçilmez önemde olduğunu altını bir kez daha çizerek, bu konuda stratejik açılımlar sunmaya çalışmıştır. Brundtland Raporu'na göre sürdürülebilir kalkınma: "Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmaksızın, şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan" bir kalkınma anlayışıdır. Komisyonun genel değerlendirmesi, çevrenin getirdiği sınırlamalara saygı duyarken, uluslararası ekonominin dünyadaki ekonomik büyümeyi hızlandırması gerektiği yönündedir.

Brundtland Komisyonu'nun daha hızlı büyüme, daha büyük sermaye akışı ve az gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklarına daha fazla erişebilme konusunu vurgulaması, çevrenin gereksinimlerinden çok sermayenim gereksinimlerine karşı bir sorumluluk duyulduğunu gösterir. Komisyon, "hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ürünleri için piyasaya daha kısıtlamasız girebilme imkanı, daha düşük faiz oranları, daha çok teknoloji transferi ve hem ayrıcalıklı hem ticari olmak üzere, önemli ölçüde daha büyük bir sermaye akışı" önermek suretiyle kapitalist piyasa mekanizması içinde kalarak ekolojik krize çözüm sunmaya çalışmıştır.

Bu bakış açısıyla, nüfus düzeylerinin istikrarlı hale geleceğinin beklendiği 21.yüzyılın ortalarına kadar, az gelişmiş ülkeleri sanayileşmiş ülkelerin tüketim düzeyine getirebilmek için, az gelişmiş ülkelerde(özellikle en az gelişmiş ülkelerde) yüzde 5-10 arasında bir ekonomik büyümenin zorunlu olduğu savunulur. Sanayileşmiş ülkelerde de büyüme oranı hızlandırılmalıdır. Rapora göre bütün bunlar, daha az materyal yoğun ve daha az enerji yoğun teknolojileri özendirerek, küresel açıdan daha eşitlikçi kalkınma yaratarak ve dünya üstündeki nüfus baskısını azaltarak başarılabilecektir.

Bu tartışmalarla gidilen Rio Zirvesi'nin sonuç bildirgesi olan Gündem 21, doğal kaynaklar ile kalkınma arasındaki ilişkide, kaynakların sınırsız olmadığını fark edilmesi ve doğal kaynakların etkili ve uzun vadeli kullanımına ilişkin sihirli bir kavram olarak "sürdürülebilir kalkınma" kavramına sarılmıştır. Sonuç olarak "sürdürülebilirlik" kavramı ile kodlanan, sermaye tarafından "doğal kaynakların etkili ve uzun vadeli kullanımının" önündeki engelleri kaldırmaktır. Bu amacın ekonomik büyüme oranının azaltılması anlamına geleceğinden ise kuşku duyulmamalıdır. Dolayısıyla büyüme oranının azaltılması için Rio Kararları'nın reçetesi: Yoksul güney

ülkelerinin kalkınma mitinden vazgeçmesidir. Sürdürülebilir Kalkınma; Kuzey ülkelerinin tek yönlü serbest ticaret hakkını uzun vadede koruma ve uzun vadeli karını engelleyecek ekolojik bozulmaların önüne geçmenin ifadesidir. Az gelişmiş ülkeler için de belli bir büyüme oranı öngörülse de; gelişmişlik düzeyleri açısından az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki açının kapatılabileceğine dair bir umuda Rio Kararları'nda rastlanmaz.

J.B.Foster, "Savunmasız Gezegen" adlı kitabında bir eko-tarihsel oluşumun bilimsel olarak sürdürülebilir olmasının asgari üç koşulu yerine getirmesine bağlı olduğunu belirtir. Foster'a göre bu üç koşul: 1-Yenilenebilir kaynaklardan yararlanma oranının, onların kendilerini yenileme oranını geçmemesi gerekir; 2-Yenilenemez kaynaklardan yararlanma oranı, sürdürülebilir alternatif kaynakların geliştirilme oranını aşamaz ve 3-Kirlenme ve çevre tahribatı "çevrenin özümleme kapasitesi"ni aşamaz. Fakat şimdiki ekoloji bilgilerimize göre, bu amaçlara erişmek için sadece mevcut ekonomik büyüme eğilimlerini yavaşlatmakla kalmamalı, onları *tersine çevirmeliyiz*. Kapitalizmin tarihinde ise, bunun olacağını ima eden hiçbir şey yoktur. Ekolojik krizi çözmek bir yana anlamak için dahi doğru bir anti-kapitalist perspektife ihtiyaç vardır.

Heidelberg Çağrısı

Ekolojik sorunların bilimsel-teknik boyutu nedeniyle, çözüm arayışlarının tartışıldığı uluslar arası konferanslarda, sadece ekonomik meseleler konuşulmadı. Zengin ülkeler ve çok uluslu şirketler, önerdikleri talan politikalarına "bilimsel" kılıflar uydurmayı ihmal etmediler. Bu çabalarının en ünlülerinden biri, Rio Zirvesi'nin toplandığı günlerde, aralarında 33 ülkeden 52 Nobel ödülü sahibinin de bulunduğu yüzlerce bilim insanı tarafından imzalanan "Heidelberg Çağrısı" dır. Heidelberg Çağrısı'nı organize edenler, Avrupa ve ABD'deki kimya endüstrisinin önde gelen şirketleri ve bunların araştırma laboratuvarlarıyla ilişkileri bilinen isimlerdi. Çağrı sahipleri, bilimin dünyadaki sınıfsal çıkar çatışmalarında taraf olamayacağını savunarak ve sözde "tarafsız", pür bir bilim insanı tavrı takınarak; ekolojik sorunlar konusunda, çok uluslu şirketlerin politikalarına karşı geliştirilen bilimsel itirazları gölgelemeyi amaçlamışlardır. "21.yüzyılın şafağında, bilimsel ilerlemeye karşı çıkan ve ekonomik, sosyal gelişmeye zarar veren, akıldışı bir ideolojinin ortaya çıkışına tanık olmaktan endişe duyduklarını" bildiren çağrıcıların, ekolojiyi bilime "zarar verici" saydıkları ve girişimlerinin temelinde de bu tespitin yattığı açıktır. Çağrı'da bahsedilen "bilimsel ve endüstriyel ilerlemeye muhalif", "ekonomik ve sosyal gelişmeye zarar veren", "akıldışı bir ideoloji" terimleriyle kastedilenin ekolojik hareket olduğunu söylemeye gerek yok. Nitekim Heidelberg Çağrısı'na tepki gösteren çok sayıda duyarlı bilim insanının tutumunu, çağrı metninin imzacıları, "ekolojik terörizm" akımı olarak niteleyebilecek kadar cüretkar davranmışlardır.

Heidelberg Çağrısı, dünyada pek çok bilim çevresince eleştirilmiştir. Eleştirilerde özellikle "gelişme" den fedakârlık yapılacaksa, bunu yapmanın zengin Kuzey ülkelerine düştüğü belirtilmiştir. Heidelberg Çağrısı'nın yoksul ülkelerin durumu bahsinde hem onların sağlam bir gelişme düzeyine erişmelerinin gereğinden söz edip hem de bu düzeyin yeryüzünün öteki ülkeleriyle –yani Kuzey'le- uyum içinde olması gereğinden bahseden formülasyonu Kuzey-Güney arasındaki hiyerarşiyi sağlama alma amacı taşıdığı ortaya konur. Dünya ölçeğinde bir dayanışma ihtiyacı vurgulanarak, o ikiyüzlülük kokan "uyum" talebi yerine, zengin ülkelerdeki gelişmenin derinliğine bir ekonomik, sosyal ve ekolojik revizyondan geçirilmesi öncelikli talep olarak ileri sürülür.

Heidelberg Çağrısı ve etrafında dönen tartışmalarla bilimin ekolojik sorunlar konusunda da tarafsız kalmayacağı bir kez daha anlaşılmıştır. Rio'nun devamı ve aradan geçen süredeki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla 2003 yılında toplanan **Johannesburg Zirvesi**'nde de; "yoksullukla mücadele ve çevrenin korunması konusunda küresel eyleme hız verilmesi(...), Yoksulluğun giderilmesi için Dünya Dayanışma Fonu'nun kurulmasına destek vermek(...), Afrika'nın kalkınma ihtiyaçlarına hitap edecek çabalara daha iyi odaklanma" gibi yoksullukla ekolojik sorunlar arasındaki ilişkiyi derinleştiren, yenilenebilir enerji ve sağlık sorunlarının altını çizen ve eğitimin çevre hakkının kullanılmasındaki önemine değinen kararlar alınmıştır.

Çevre Hukuku alanında yürüyen tartışmalar her geçen gün çevre ile dünyadaki yoksulluk ve sömür ilişkileri arasındaki bağla yüzleşiyor. Kapitalist aklın dünyayı ve insanlığın geleceğini ne hale getirdiğinin ve ekolojik kriz karşısındaki çaresizliğini günlük yaşantımızın en popüler tartışmalarından biri haline gelen Kyoto Protokolü etrafındaki saflaşmada da alenen görünüyor. Rio'da karar altına alınan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin olan Protokol, artık sokaktan geçen herkesin yetersizliğini anladığı emisyon indirim hedefleri konusunda petrol ve silah tekellerinin başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin ekonomik planları arasında uygarlığımızın bir trajedisine dönüşmüş durumda. En son kapitalistleri ikna etmek ve Protokolü imzalamalarını sağlamak için esneklik mekanizmaları getirildi. Çözüm yaratmak adına geliştirilen mekanizmalarla temiz hava bir metaya dönüştürülerek dünyada yoksul ülkeler aleyhine bir karbon borsası oluşturuldu. İmzalanması insanlık tarihinin en büyük rüyasıymış gibi pazarlanan Kyoto Protokolü'ne göre, artık hava da, su da bedava değil. Parası olanın.

Çevre Hukuku, zannedilenin aksine dünyadaki yoksulluk ve sömür sistemi ile doğrudan ilgisi inkar edilemez düzenlemelerden oluşmaktadır. Çevre hakkının da içinde yer aldığı üçüncü kuşak haklar için kullanılan "dayanışma hakları" tabiri, ülkeler arasında işbirliği ve dayanışmayı vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark, yaşanan çevre felaketlerinin temel nedenleri arasında sayılmaktadır. Ancak Brundtland Raporu'nun yayımlanmasından bugüne kadar, yirmi yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen; gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki kirlilik oranı, gelişmemiş ülkeler aleyhine büyümeye devam etmektedir. "Sürdürülebilir Kalkınma", kapitalizmin "büyü ya da öl" sloganının ekolojik kriz karşısında yeni bir versiyonudur.

Stockholm Kararları, Brundtland Raporu, Rio Kararları, Heidelberg Çağrısı, Johannesburg Zirvesi ve halen devam eden Kyoto Protokolü etrafında dönen tartışmalar ve daha sayılabilecek onlarca uluslar arası etkinlik, Çevre Hukuku alanındaki düzenlemelerin temel iktisadi ve siyasal tercihlerle bağını da gözler önüne sermiştir. Bu da, dünyada yoksulluk ve sömür ilişkileri ile birlikte ele alındığında, çevre hakkının gittikçe siyasallaşan bir içeriğe kavuştuğunu gösterir. En basiti ile çevre hakkı, zengin Kuzey ülkelerinin beyaz yurttaşları için verili bir hak iken, yoksul Güney'in ve bağımlı ülkelerin yurttaşları için uğruna kavga verilmesi gereken toplumsal bir mücadelenin konusudur.

Türkiye

Uluslar arası hukukun ekolojik kriz karşısındaki ikircikli yapısı nedeniyle az gelişmiş ülkelerde gerçek bir yağma sürecinin kapısı hukuk eliyle açılıyor. Türkiye'de hukukun DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi emperyalist merkezlere göbekten bağlı politikalarla yaşadığı dönüşüme bir de bu gözle bakalım.

Çevre hakkının ortaya çıkışı diğer haklardan farklı olarak büyük toplumsal mücadelelerin ürünü değildir. İnsanlık, köleliğe, ırkçılığa, cins ayrımcılığına, sosyal ve sınıfsal eşitsizliklere karşı büyük mücadeleler vermiştir. Kadın haklarını, düşünce ve vicdan özgürlüğünü, örgütlenme hakkını, eğitim ve sağlık hakkını ve daha pek çok hak ve özgürlüğü elde etmek için büyük bedeller ödenmiştir. Kürselleşme süreci ile birlikte bu hakları korumak için dünyanın yoksul hakları daha büyük bedelleri göze almaya ve ezilenlerin kazanımlarını korumaya çalışıyor.

Türkiye’de Neo-liberalizmin ekonomik programını hayata geçirmeye koşullanmış bir darbe sürecinin ürünü olan 1982 Anayasası ile çevre hakkı kabul edilmiştir. Yetmişli yıllarda yükselen toplumsal muhalefetin kazanımı hak ve özgürlükler yok edilirken, hiçbir toplumsal talep yokken Anayasal düzeyde çevre hakkı kabul edildi. Bir yandan çevre yasalarının ülkemizdeki sayısı artarken her geçen gün yaşanan çevre sorunlarına bir yenisini daha ekleniyor. Benzer gelişmeler, Afrika ülkeleri, Hindistan, Endonezya, Meksika, Brezilya gibi ülkelerde de yaşanırken, hukukun ülkemizdeki Neo-liberal dönüşümüne üçüncü dünya ülkesi yarı aydın bakış açısının ötesinde eleştirel bir analizle yaklaşmaya ihtiyaç var.

Uygulanmayan yargı kararlarıyla Türkiye’de hukukun da kirletildiği sık sık söyleniyor. Ama Türk Hukuk Sistemi üzerinde yeterince kafa yorulmayan daha temel bir bozgun yaşanıyor. Kapitalizmin atomize olmuş aklı, yaşanan sürecin tarihsel ve toplumsal bütünlüğü içinde kavranmasını yasaklasa da; Neo-liberalizm, hiçbir hukuk kuralını tanımayacak kadar sosyal ve ekonomik hak gaslarına yol açıyor. Ama kural tanımazlığın ötesinde verili hukuk sisteminin kendisi uluslar arası kapitalizmin ihtiyaçlarına göre dönüştürülüyor. Hukukun geçirdiği bu dönüşümün en özsel karakteri de hukukun atomize olma halidir. Hukuk sistemi gittikçe, bütünü parçalara kurban eden, her alandaki düzenlemeleri birbirinden bağımsızlaştıran, normlar arası hiyerarşik ilişkiyi koparan, sermayeye hukuksal alanda her türlü denetimden muaf bir hukuksal özerklik yaratıyor. Bu özerklikle kirli yatırımlarla ilgili izin süreçlerinde her türlü hukuksuzluk eritiliyor. Hukuksal başvuru yollarının kangrenleşmesine yol açan parçalanmanın doğal sonucu, yargı mekanizması da işlevsizleşiyor. Özelleştirmeler ile sadece hastaneler, okullar ve fabrikalar özelleştirilmiyor. Deyim yerindeyse hukuk ta özelleştiriliyor.

Tıpkı bilimin her geçen gün daha fazla uzmanlık alanına bölünmesi gibi hukuk ta ihtisas alanlarına bölünüyor. Eğitim ve sağlık gibi sosyal haklar alanındaki yasal düzenlemeler ile enerji, tarım, sanayi, ulaşım, turizm v.b. ekonominin değişik sektörlerindeki yasal düzenlemeler bir birinden bağımsızlaştırılıyor. Hemen hemen her konuda ayrı yasal düzenleme var ve bu yasalar diğer hukuk kuralları ile gittikçe daha az ilişki kuruyor. Çevre Hukuku da toplumsal yaşamın en kuşatıcı boyutunda ele alınması gereken ekolojik sorunlarla ilgili olmasına rağmen, tam tersi bir yönelimle aynı departmanlaşma eğilimini gösteriyor. İzin alma ve ruhsat işlemleri her geçen gün daha küçük parçalara bölünüyor. Bütünlüklü bir değerlendirme şansı olan Çevresel Etki Değerlendirme süreci formalite olmaktan öteye gidemiyor. Çevre ile ilgili özel görevli çevre mahkemelerinin kurulması için maden şirketleri loby faaliyetlerine başladı bile. Tek dertleri, Danıştay’dan kurtulmaktır. Bu da olmazsa; atomizasyonun kurumsal düzeydeki yansıması olan “Bağımsız İdari Otoriteler” formülü ile tüm çevresel karar alma sürecini dokunulmaz hale getirecek, çevre ajansı benzeri kurumsal yapıların devreye sokulması planlanıyor. Çevre yasaları, doğrudan ilgili olduğu meselelerin dışına itilerek içeriksizleştirilmekte ve git gide kirli yatırımlara yasal kılıf yaratan bir yörüngeye oturmaktan kurtulamamaktadır. Çevre Hukuku genel düzenleme alanının bütününden soyutlandıkça, ele aldığı konuların çözümü noktasında çoğu zaman bir körlük yaratıyor. Çevre sorunlarını çevre yasalarına

havale eden, hukukun tarafsızlığını yitirdiğini göremeyen, sorunun egemenlerin(= yasa koyucuların) temel ekonomik ve siyasal tercihleri ile bağı kuramayan, toplumsal mücadele alanından soyutlanmış bir çevrecilik, krize çözüm bulmak adına krizin bir veçhesine dönüşüyor.

**Maden Yasası, Yasa Değildir.
Neo-liberal yağmanın adıdır.**

Sosyal devletin tasfiyesiyle eğitim ve sağlık hizmetleri özelleştirilerek sermayeye yeni yatırım alanları açılırken, Dünya'daki az gelişmiş ülkelerin nerdeyse tamamında, yeraltı kaynaklarına ilişkin yasalar, son 30 yılda Dünya Bankası ve IMF politikaları ile değiştirildi. Bu ülkelerin hemen tümünde tıpkı emekçilerin çalışma koşulları gibi yeraltı kaynaklarına ilişkin çalışma alanı değişik derecelerde liberalleştirildi, denetimler zayıflatıldı, çeşitli araçlarla teşvik edilir oldu, kazançların dışarı götürülmesi kolaylaştırıldı, kayıt ve denetim işlemleri yalınlaştırılarak bu alanda işletmeciler firmaların önü açıldı. Hukuk ta kamusal denetimi işlevsizleştiren, toplumsal sorunların bütünselliğini göz ardı eden bir yapıya kavuşturuldu.

Türkiye'de de Maden Yasası'nda 5 Haziran 2004'te yapılan değişikliklerle maden şirketlerinin Türkiye'de istediği gibi at koşturmalarının önü açılarak ülkenin doğal varlıkları ancak sömürge ülkelerinde uygulanabilecek şekilde sermayenin talanına açıldı. Maden şirketlerine ayak bağı olacak Anayasa kuralları ve ilk elden madencilik faaliyetleri ile doğrudan ilgili 11 yasa da değişiklik yapıldı. Hukuk sistemi içinde madencilere korunaklı duvarlarla çevrili bir bölme yaratıldı.

Hukuk teorisyeni Hans Kelsen'in Ondokuzuncu yüzyılda geliştirdiği ünlü "normlar hiyerarşisi" kuralı bütün çağdaş hukuk sistemleri tarafından benimsenmiştir. Kelsen'e göre, hukuk kuralları anayasa, yasalar, tüzük ve yönetmelikler şeklinde hiyerarşik bir ilişki içerisindedir ve her hukuk kuralı kendisinin üstündeki kurala uymak zorundadır. Roma Hukuku'ndan bu yana klasik hukuk teorisinde normlar arasındaki ilişkiyi tanımlayan diğer bir sınıflandırma da özel kanun-genel ayrımı; lex generalis-lex specialis kuralıdır. Yani özel yasa genel yasayı kaldırır kuralı. Hukuk kuralları arasındaki uyumu ve dengeyi anlatan bu temel ilkeler, Türkiye'de de hukuk fakültelerinin birincisi sınıfında anlatılmaktadır.

Maden Yasası'na hukukun en temel ilkelerinden baktığımızda, neye hangi yasanın uygulanacağı, hangi yasanın ne zaman geçerli olacağı, Anayasa'nın mı, yönetmeliğin mi geçerli olduğu belli olmayan tam bir keşmekeş ile karşılaşmaktadır. Maden Yasası'nda yapılan değişikliklerle aynı zamanda; Orman Yasası, Milli Parklar Yasası, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, Kıyı Yasası, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Yasası, Mera Yasası, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Yasası ve daha pek çok yasa fiilen işlevsizleştirildi. Maden arama faaliyetleri ÇED kapsamı dışında bırakıldı. Bu, madencilik faaliyetlerinin diğer tüm yasalardan bağımsızlık kazanması ve Maden Yasası'nın diğer tüm yasaları ilga etmesi demektir. Adeta maden şirketleri için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndan ayrı ikinci bir anayasa hazırlanmıştır.

Maden Yasası'nın omurgasını oluşturan 7.maddesi ile hukuk tekniği açısından skandal sayılacak diğer bir durum yaratıldı. Anayasa kuralı düzeyindeki hükümler; hazırlanacak bir yönetmeliğe havale edildi. Tekrar normlar hiyerarşisine dönecek olursak; yasaların altında tüzükler yer almaktadır. Bizim hukuk sistemimizde de bu

kural benimsenmiştir. Buna göre en azından 7.maddenin uygulanmasını sağlamak için tüzük hazırlanması gerekirken, tüzüğün altında yer alan yönetmelikle bırakın yasaları anayasa kuralı gücünde yasal düzenlemeye gidilmiştir. Böylece tüzükler için geçerlilik şartı olan Danıştay'ın incelemesinden geçme koşulu da işlevsizleştirilerek Bakanlar Kurulu'nun tamamını ilgilendiren bir konuda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın uhdesinde bir düzenlemeye gidilmiştir.. Hiçbir hukuk mantığına sığmayan Maden Yasası ile Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını daha iyi yağmalamaları için maden şirketlerine her kapıyı açan bir anahtar verildi. Çevreyi ayrı yasayla, madenleri ayrı yasayla, ormanları ayrı yasayla, kentsel dönüşümü ayrı yasayla, nehirleri ayrı yasayla, sosyal güvenliği, özelleştirmeleri birbirinden tamamen özerk yasalarla düzenlerseniz hukuk, hukuktan başka her şeye benzer.

Hukuktaki bu neo-liberal dönüşümün Çevre Hukuku'nun "özel"leştirilmesi ile maden yasasının "özel"leştirilmesi arasında Neo-liberal politikalar açısından tam bir iç tutarlılık vardır. Bu iç tutarlılığın mantıksal sonucu ile yüzleşmekten korkmayalım. Hukukun bu kadar içişi edildiği bir ülkede(tabii artık adına "hukuk" denilirse) Maden Yasası'nın altına Çevre ve Orman Bakanı imza atınca suç işlememiş olur. Kör gözüm kör parmağına hukuka ve bilime aykırılıkları yargı kararı ile ortaya çıkan, iptal edilmiş bir ÇED Raporu'na "sakınca yoktur" görüşü veren onlarca kamu görevlisi hakkında ne yapıldığını kimse sormaz. Bizim vergilerimizden bize ödenen AİHM tazminatlarıyla da tezgâh tamamlanmış olur.

Atomize olma durumu yurttaşın haklarına parçalanmasında da görülmektedir. Önce çevre hakkı, en temel hak olan yaşam hakkının dışında bağımsız bir hak haline gelir. Daha sonra çevre hakkı kendi içinde başka haklara bölünür: Bilgiye erişim hakkı, katılım hakkı ve etkin başvuru hakkı. Bunlardan ilki ile ilgili uluslararası hukuktaki en ileri düzenleme çevresel konularda bilgiye erişim ve karar süreçlerine katılımı düzenleyen Aarhus Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme ile çevresel bilgi bir enformasyon bilgisine, istihbarat bilgisine, bir çeşit malumata dönüştürülmektedir. Anadolu'nun bir köyüne Amerikalı bir şirket maden-kimya işletmesi kurar. Bunun için binlerce sayfayı bulan ÇED Raporu hazırlanır. Ondan sonra da o yörede yaşayan köylüler, bin bir çabayla ÇED Raporu'nu ele geçirmeye uğraşırlar. Ele geçirdikten sonra da anlayana aşk olsun. Hadi diyelim, üniversitelerden, meslek odalarından uzmanlara ulaşım başlarına gelen belanın ne menem bir şey olduğunu öğrendiler. Peki, bu insanlar, binlerce yıldır gerçek sahibi oldukları kendi doğaları hakkında edindikleri geleneksel bilgiye yabancılaşıp, bu teknik raporla neden ata topraklarına bakmak zorunda bırakılıyor diye soran olmaz. Fındıklı Köylüleri, kendi bedenleri gibi gördükleri eşsiz doğalarına, yaylalarına, derelerine, çiçeklerine, balıklarına neden Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'ne göre korunan türler olarak, uzmanların bile içinden çıkamadığı Latince tür isimleri ile Redlistler, Natura 2000'ler olarak bakıp yabancılaştırılıyor?

Çevre hakkını oluşturan diğer bir hak, yukarıda anılan Rio Zirvesi'nde "en yüce" ifadesini bulan katılım hakkı. Bizim hukukumuzdaki en klasik uygulaması ÇED sürecindeki "halkın katılımı toplantısı". Güya yöre yurttaşlarını doğup büyüdükları toprakları yok edecek çevre canavarı tesisler hakkında bilgilendirip görüşlerini alıyorlar. Valisi, kaymakamı, bir bölük askerle garnizon komutanı, işletmeci firmanın "Heidelbergçi" uzmanları, köylüyü karşısına alıp; tesisin çevreye zarar vermeyeceğini ve hepsinin zengin olacağını, sakın ama sakın dava açmamalarını, karşı çıkarlarsa vatan haini olacaklarını anlatıp, yanlarında getirdikleri adamlarıyla tutanak tutup halkı bilgilendirmiş oluyorlar. Bütün bunlardan sonra yöre halkı muhalefet mi etti? Şirketin "halkla ilişkiler birimi" devreye giriyor. Başta muhtarlar olmak üzere yörenin ileri gelenleri, büyük ailelerin çocukları, yöre halkından olmanın ve kendi insanının bu kirli yatırıma karşı çıkmasının nimetlerinden faydalanıyor. O da yetmedi. Şirketin "turuncu

işçileri”, çevreci yöre yurttaşlarına taşlı sopalı saldırılar düzenleyerek halkın katılımı sorunu giderilmeye çalışılıyor.

Çevre hakkının son parçası, etkin başvuru hakkıdır. DTÖ ve IMF politikaları ile tarım ve hayvancılık yok edilerek bu ülkenin köylüsü, açlık ve yoksulluğa terk edildi. Bu da yetmezmiş gibi ülkenin en verimli tarım alanları kirliliğe ve sanayi tesislerine ile yok ediliyor. Felaketin kapıda olduğu fark edince, topraklarını korumak isteyen köylüler ne yapıyor? İlk iş gidip tüm köylülerinden on binlerce imza toplayıp kamu makamlarına, “kamu makamı” olduklarını hatırlatıyor. Baktınız gene olmadı. Kıt kanaat geçinirken tamamı resmi süreçlerden geçmiş izin ve ruhsatlar hakkında çocuğunuzun rızkindan keserek on milyarlarca parayı denkleştirip dava açacaksınız. Ondan sonra da Türkiye'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı kameraların karşısına geçip size “bir avuç çapulcu” diyecek. Eşme’de siyanürlü açık ocak işletmesi ile madencilik yapılmakta ama değil Uşak’ta tüm Ege Bölgesi’nde siyanür testi yapacak bir laboratuvar yok. Bin beş yüzden fazla insan siyanürden zehirlendiğinde yetkililer, olayı aydınlatmak, sorumluları bulmak yerine, örtbas etmek için her türlü yola başvurdu. Resmi görevle gelen heyetin zehirlenen insanlardan aldığı kan örneklerine Vali ve Kaymakam, el koydu. Sonra Eşmeliler siyanürden zehirlendiklerini kanıtlamak için dava açmak zorunda kalıyor. Peki, Çevre ve Orman Bakanı, Sağlık Bakanı, Uşak Valisi, İl Sağlık Müdürü, Eşme Kaymakamı niye maaş alıyor?

Ne Yapmalı

Öncelikle Çevre Hukuku’nun 20.yüzyılın son çeyreğinde aniden ortaya çıkmış bir hukuk dalı olduğu illüzyonundan kurtulmak gerek. Çevre Hukuku düzenleme alanında görülen sorunlar 19.yüzyıldan beri yaşanmakta ve bu konularda yasal düzenlemelere bütün çağdaş hukuk sistemlerinde 1970’ten önce de yer verilmiştir. Havanın, tarım topraklarının, su kaynaklarının kirlenmesi, kent-kır çelişkisi, hızlı kentleşme v.b. sorunların tamamı, 19.yüzyılın klasik ekonomi politikçilerinin temel tartışma konuları arasında yer almıştır. Bu tartışmalar, yeterince farkında olmasak ta belirli bir süreklilik içinde günümüze taşınmıştır. Nükleer enerjiyi, buhar makinesinin geliştirilmesinin sanayide ve kapitalist rekabet ilişkilerinde yarattığı etkiyle, GDO’ları tarımın endüstrileşmesinin yarattığı nitrat kirliliği ile tarihsel süreklilik içinde ele almak hiç de zor değil. İsteyen açsın okusun. Umumi Hıfzısıhha Kanunu, doğru uygulandığında en az bugünkü Çevre Kanunu kadar çevreyi korur. Ya da Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği ile Mecelle karşılaştırabilir. Bu yüzden içinde “çevre” kelimesi geçmiyor diye önceki yasalarda çevre ile ilgili düzenleme yokmuş gibi düşünmekten ve çevreyi korumayı çevre yasalarına bırakmaktan vazgeçilmelidir.

Çevre Hukuku’nu çöpe atmayı önermiyoruz. En azından bu satırların yazarının, Türkiye’de sayısı çok olmayan çevre avukatlarından biri olarak böyle bir amacı yok. Ekolojik kriz, insanın yanında doğayı da hak öznesi olarak tanıyacak bir bakış açısından, hukuk alanında verimli bir gelişmeyi de dayatıyor. Ekolojik sorunların sınır aşan boyutu, doğal varlıkların korunması için geleneksel mülkiyet hakkını zorlaması, bilimsel olarak kanıtlanan sorunlar karşısında karar alma mekanizmalarında klasik azınlık-çoğunluk anlayışıyla hareket edilemeyeceğini göstermesi ve daha pek çok nedenden ötürü, yerleşik hukuksal ve siyasal kalıpları zorlayan yeni olanakları da sunuyor. İtirazlarımız, çevreciliğe siyaset bulaştırmama adına çevre sorunlarını dar bir hukuk mücadelesi meselesine indirgeyen-geriletken anlayışlara, hukukun özellikle de çevre hukukunun düşündükleri gibi masum olmadığını hatırlatmayı amaçlıyor.

Toplumsal yaşamın en kuşatıcı boyutunda ele alınması gereken ekolojik sorunlar karşısında atomize olmuş bir çevre mevzuatı, çevre sorunları karşısında her geçen gün daha fazla eli kolu bağlı hale gelmektedir. Bu süreci tersine çevirmenin yolu, hukuk alanında mücadele verilecekse bile, ideolojik-siyasal tercihler alanından konuşulduğunun artık bilince çıkarılmasıdır. Çevre Hukuku ile sınırlı kalmaksızın hukukun geçirdiği Neo-liberal dönüşüm, genel bir kapitalist sistem analizi içinde tüm ideolojik ve siyasal parametreleri ile ele alınmalıdır. Aksi takdirde ekolojik sorunları kavramanın ön koşulu olan bütünsel bakış açısına ulaşılamaz.

Parçalılık analizimizi bir kez de toplumsal mücadele alanına uygulayalım. Çevre mücadelesi, toplumsal muhalefetin diğer bileşenleri ile yan yana gelmeyi öğrenmeli ve ekolojik krizden kurtulmanın emeğin kurtuluşu ile mümkün olduğunu görmelidir. Emeğin sömürüsü ile doğanın sömürüsü arasındaki bağla yüzleşmemek, kendini aynı zamanda toplumsal mücadeleler geleneğinden de soyutlamak, toplumun diğer ezilen kesimleri ile bir araya gelmeyerek sistem içi bir akıma dönüşmek ve iddia edilenin aksine marjinalleşmektir. En basitinden formüle edecek olursak yoksullukla mücadele edilmeden çevre mücadelesi verilemez. Maden Yasası, her şeyden önce bir yoksulluk yasasıdır. Toplumun yoksullaştıran, emeğin bütün kazanımlarını yok eden politikalara karşı çıkılmadan, anti-kapitalist mücadelede saf tutmadan çevre hakkı savunulamaz.

Çevre hareketlerinin tüm özneleri, çevre mücadelesinin hukuk alanına sıkıştırıldıkça boğulduğunu, en nihayetinde kazanılan davaların uygulanmama tutumunun gittikçe kronik bir sorun haline geldiğini ve buna uygun stratejiler geliştirmenin artık kaçınılmaz olduğunu kabul etmelidir. Çevre yasalarını yapanların da Maden Yasası'nı çıkarıcıların da zihniyet dünyasında Malthus'un hayaleti dolaşüyor. Yoksa bir yağma yasası olan Maden Yasası'nın 5 Haziran Dünya Çevre Günü'nde değiştirilmesi tarihin bir cilvesi mi? Sermayenin fonladığı, AB'den sertifikalı çevrecilerin, çok kızacağını biliyoruz. Küsen küssün! Hayat bizi ayırıyor...

Türkiye ekolojik bir yıkımın eşiğindeyken hukukun yaşadığı dönüşümün neo-liberal ikiyüzlülüğü karşısında, bu ülkenin çevre mücadelesini, sorunun ideolojik siyasal tercihlerle bağını gizleyen sivil toplumculuğa hapsedenlerle Türkiye Çevre Hareketi'nin başarı şansının olmadığı açık. Türkiye'nin dört bir yanında sermayenin talanına karşı yerel direnişler filizleniyor. Baba İshak' tan beri bu toprakların mücadele geleneği ve tecrübesi ile bal gibi de siyaset yapıyorlar. Anadolu Köylüsü, binlerce yıldır süzülüp gelen bilgeliği ile tarihin yasalarının çevre yasalarından daha güçlü olduğunu biliyor. İnanılması çok mu zor?

Bergama'dan Pazarcık'a bakın.